

Commissie Beschermde Cultuurgoederen
p/a Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
De heer dr. E.E.W. Bruins
Door tussenkomst van de directeur van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort

Datum 31 oktober 2024
Adviesnummer cbc-2024-2
Betreft Beschermwaardigheid collectie Museum Panorama Mesdag

Geachte heer Bruins,

1

Onder verwijzing naar artikel 3.7 van de Erfgoedwet heeft de Commissie Beschermde Cultuurgoederen (hierna: de commissie) zich gebogen over de mogelijke beschermwaardigheid van de collectie Museum Panorama Mesdag (hierna: de collectie), inclusief het Panorama van Scheveningen (hierna: het panorama) en het historische archief (hierna: het archief). Een en ander verband houdend met een eventuele aanvaarding door de Staat conform artikel 2.6 lid 5 en lid 6 van de Erfgoedwet.

De vaste commissie voor dit advies bestaat uit:

Dhr. R.E.O. Ekkart (voormalig directeur RKD)
Dhr. T.M. Eliëns (voormalig hoofd collecties Kunstmuseum)
Mw. M. Scharloo (voormalig directeur Teylers Museum)
Mw. M.A. van Schijndel (directeur-bestuurder Vfonds)
Dhr. P.J. Schoon (voormalig directeur Dordrechts Museum)
Dhr. R. Tax (hoofd collecties van Huis van het Boek)

De commissie werd bijgestaan door secretaris [REDACTED]

Op 4 september 2024 heeft de commissie vergaderd en na uitvoerig beraad en vervolgoverleg is zij unaniem tot het oordeel gekomen dat de collectie, inclusief het panorama en het archief, onvervangbaar en onmisbaar is voor het Nederlands cultuurbezit.

Op grond van onderstaande inhoudelijke beoordeling is de commissie tot deze conclusie gekomen.

Inhoudelijke beoordeling

Betekenis van de collectie voor het Nederlands cultuurbezit

Het panorama en de collectie is een uniek historisch ensemble dat al meer dan honderd jaar nagenoeg onveranderd bijeen is op de oorspronkelijke locatie. De collectie heeft een bijzondere cultuurhistorische betekenis, zowel voor Den Haag waar de kunstbeweging van de Haagse School is ontstaan als voor Nederland waar geen ander voorbeeld van een dergelijke negentiende-eeuwse inventie bewaard is gebleven. De uitzonderlijke cultuurhistorische betekenis hangt samen met het panorama in relatie tot andere objecten uit de collectie en het archief. Deze cultuurhistorische betekenis is tevens te vinden in andere kunstwerken in grote onderlinge samenhang binnen de collectie.

Symboolfunctie

De symboolfunctie van het panorama komt op verschillende manieren tot uiting. Ten eerste is het panorama één van de bekendste schilderijen van Nederland, het werd en wordt door een breed publiek gewaardeerd. Het panorama neemt sinds de opening tot op de dag van vandaag een belangrijke plaats in binnen het collectieve Nederlandse geheugen. Hendrik Willem kreeg de opdracht tot het maken in 1880 van een Belgische panoramamaatschappij in een tijd waarin het creëren en rondreizen van panoramaschilderijen in Europa en Noord-Amerika een absoluut hoogtepunt beleefde. Het panorama is dan ook een belangrijke representant van negentiende-eeuwse populaire cultuur.

De symboolfunctie ligt ook besloten in het panorama als unieke vertegenwoordiger van de Haagse School. Het panorama was destijds een vernieuwend werk qua grootte en voorstelling. Het toont geen idealistisch (geromantiseerd), maar een realistisch Hollands landschap: het landschap rond het Seinpostduin in Scheveningen. Hendrik Willem heeft dit project kunnen realiseren door samen te werken met andere collega's van de Haagse School: George Hendrik Breitner, Théophile de Bock, Bernard Blommers en zijn vrouw Sientje. Deze samenwerking is een bijzondere gebeurtenis die de symboolfunctie onderstreept.

2

De gehele collectie in samenhang toont tevens het beeld van Hendrik Willem als cultureel ondernemer van het panorama, nadat hij de schildering verwierf in 1886 en de attractie toegankelijk hield voor het publiek. Anders gezegd, de collectie, inclusief het panorama en het archief, laat de bijzondere positie van Hendrik Willem in de negentiende-eeuwse kunstwereld zien, in zijn dubbelrol van kunstenaar en ondernemer.

Schakelfunctie

De commissie beschouwt het panorama als een historisch tijdsdocument in de traditie van panorama's als spektakelstukken die in de negentiende eeuw een hoogtepunt beleven. Andere attracties die de bezoekers moesten overweldigen, zoals het bewegende panorama, cosmorama en diorama met lichteffecten, kwamen ook in deze periode tot grote bloei. Echter, de belangstelling voor dit soort spektakelstukken nam vanaf de jaren 1890 af door de opkomst van bewegend beeld en fotografie.¹ Het panorama aan de Zeestraat verkeerde niet lang na de opening in zwaar weer. Het werd gered dankzij het ondernemerschap van maker Hendrik Willem Mesdag. Toen Hendrik Willem eigenaar en directeur werd van de Galerij Mesdag (nu Museum Panorama Mesdag) werd het gebouw uitgebreid en werden de benedenzalen van het panorama gevuld met onder andere werken van hemzelf en Sientje. De grote onderlinge samenhang tussen gebouw, panorama en collectie werkt versterkend en draagt bij aan de schakelfunctie. Daarmee neemt de collectie met het panorama op de huidige, oorspronkelijke locatie een onderscheidende positie in binnen het Nederlandse cultuurbezit.

¹ Hyde, Ralph en Scott B. Wilcox (1988) *Panoromania! The art and entertainment of the 'all-embracing' view*. Londen: Trefoil Publications, p. 172.

Ijksfunctie

Het panorama is het enige overgebleven panorama in Nederland. Tevens is dit het oudste exemplaar ter wereld dat zich nog in het speciaal ontworpen en oorspronkelijke gebouw bevindt. De constructie van de rotonde met glazen vensters in het dak en het tentdak boven het panorama versterkt de suggestie van het buiten zijn. Bovendien is het samenspel tussen perspectief en illusie van het panorama uniek binnen het Nederlands cultuurbezit.

De samenhang met overige deelcollecties is onmiskenbaar, daarbij gaat het met name om objecten zoals schetsboeken, tekeningen, foto's en archiefstukken die inzicht geven in de totstandkoming en uitvoering van het panoramaproject door het echtpaar Mesdag-Van Houten en hun collega's uit de Haagse School. Objecten m.b.t. voorbereiding, werkwijze en hulpmiddelen zijn bewaard gebleven in de verschillende deelcollecties. De commissie signaleert de hoge informatiewaarde van het panorama in samenhang met de verdere collectie. Hoewel er buiten Nederland ook historische panorama's bewaard gebleven zijn, is dit panorama internationaal gezien een zeldzaam voorbeeld, omdat de samenhangende deelcollecties bewaard zijn gebleven en het ensemble zich nog op de oorspronkelijke locatie bevindt. Met andere woorden het is een uniek historisch ensemble dat sterk verbonden is met het gebouw. Dat maakt dat het totaal van grote wetenschappelijke en cultuurhistorische waarde is. Daarmee is het panorama met verwante collectieonderdelen essentieel bij het onderzoek naar de ontwikkeling van panorama's als negentiende-eeuws fenomeen. Het panorama en de samenhangende deelcollecties zijn daarmee een belangrijke basis voor (cultuur)historisch onderzoek.

Conclusie

De commissie beschouwt de gehele collectie, inclusief het panorama en het archief, op grond van bovengenoemde beoordeling als onvervangbaar en onmisbaar voor het Nederlands cultuurbezit. De grote samenhang tussen de deelcollecties en de individuele objecten daarbinnen horen vanuit cultuurhistorisch oogpunt bij elkaar. Binnen het Nederlands cultuurbezit bestaat er geen vergelijkbare collectie, daarmee is deze collectie onvervangbaar. De collectie is ook onmisbaar op grond van de symbool-, schakel- en ijksfunctie die het vervult. De commissie zal het als een groot verlies beschouwen wanneer deze collectie uit elkaar zou vallen en niet meer publiek toegankelijk zou zijn.

De commissie adviseert u om de collectie, inclusief het panorama en het archief te aanvaarden, omdat de collectie voldoet aan de criteria van artikel 3.7 van de Erfgoedwet.

De overwegingen die ten grondslag liggen aan dit advies zijn separaat toegevoegd in de toelichting bij dit advies.

Met vriendelijke groet,

Rudi Ekkart
Voorzitter